

VADERNA GÁBOR

AZ ARANY-HAGYOMÁNY NAGYSZALONTÁN

A torony felújítása 1898-ban

TArany János nagyszalontai kultusza nem a költő halála után indult. A város már 1856-ban olajképet rendelt neves szülőttéről Barabás Miklóstól.¹ Mindössze négy esztendő telik el tehát Arany távozása és az első figyelemre méltó kultikus tiszteletadási forma között. Mindazonáltal nyilván Arany János 1882-ben bekövetkezett halála után indulhatott el az a folyamat, amelynek során a város végérvényesen emlékezetpolitikájának középpontjába helyezhette a költő alakját. A továbbiakban ennek az emlékezetpolitikának az alakulását tekintem át röviden.

TArany János 1882. október 22-én hunyt el. Temetésére néhány nap múltán került sor a Fiumei úti temetőben. Az idő rövid volt ugyan, Nagyszalonta városa mégis meg tudta oldani, hogy egy küldöttség jelen legyen, s koszorút helyezzen a sírra. A küldöttségben természetesen Arany barátai és rokoni kaptak helyet, akik talán magánemberként is megjelentek volna földijük búcsúztatásán. A legenda szerint a hazafelé tartó úton döntötték el, hogy az elhunyt tiszteletére egy kisdédvöt nyitnak a szülővárosban, valamint berendeznek egy emlékszobát is.² Hogy az ötlet kitől származott, megoszlanak a vélemények. Rozvány György (Arany gyerekkori barátja) és Szel Kálmán (a költő veje) neve is felmerült – bár végső soron mindegy, ki volt a kezdeményező. Mindenesetre a hazatérő küldöttség ötletét gyorsan követték.³ November 12-én Fónagy László, a város országgyűlési képviselője népgyűlést hívott össze, ahol megalakították az Arany Emlékbizottságot, valamint gyűjtést kezdeményeztek a Budapesten felállítandó Arany-szobor költségeihez.⁴ (Ekkor még nem tudhatták, hogy a tervezett szobor pályázatának kiírására is csak 1887-ben fog sor kerülni. A Stróbl Alajos által készített – a Schickedanz Albert által tervezett talapzattal együtt teljes – szobor avatására végül csak 1893. május 14-én került sor a Nemzeti Múzeum kertjében.)⁵

a legenda szerint a hazafelé tartó úton döntötték el, hogy az elhunyt tiszteletére egy kisdédvöt nyitnak a szülővárosban, valamint berendeznek egy emlékszobát is

megalakították az Arany Emlékbizottságot, valamint gyűjtést kezdeményeztek a Budapesten felállítandó Arany-szobor költségeihez

Arany rokonai már
ekkor sokat tettek
a nagyszalontai
Arany-kultuszért

¶ A létrejövő emlékbizottságnak mindenekelőtt az anyagi alapokat kellett megteremtenie a majdan létesítendő kulturális intézményekhez. Bár két év alatt nem sikerült igazán komoly összeget begyűjteni (mindössze 3350 forint volt a bizottság kasszájában)⁶, ez is elegendőnek látszott egy emlékszoba berendezésére.⁷ A felajánlások részben magánszemélyektől érkeztek, részben a hozzátartozóktól. Fontos kiemelni, hogy Arany rokonai már ekkor sokat tettek a nagyszalontai Arany-kultuszért: Ercsey Sándor, a költő sógora Arany-könyvének bevételeit, Arany özvegye pedig a Nagyszalonta környéki birtokokat ajánlotta fel a bizottságnak,⁸ amely továbbra is emlékszoba és kiseddóvó létrehozását tervezte. Gondot jelentett ugyanakkor, hogy a bizottság nem rendelkezett számottevő tárgyi anyaggal egy emlékszoba berendezéséhez.

a bizottság
a költő fiához,
Lászlóhoz fordult
azzal a kéréssel,
hogy segítsen
egy emlékszoba
berendezésében

¶ 1885. február 19-én budapesti otthonában elhunyt Arany Jánosné Ercsey Julianna. Abban az otthonban, ahol Arany nyugdíjazása után laktak, s melyet megtarthatott a költő halála után is. Ez a szomorú esemény új helyzetet teremtett: 1885. február 28-án a bizottság a költő fiához, Lászlóhoz fordult azzal a kéréssel, hogy segítsen egy emlékszoba berendezésében. Arany László április 8-án válaszolt. Ma már nem tudni, hogy a kérést megfogalmazók sejtették-e előre a kedvező fordulatot (azaz beszéltek-e korábban a költő fiával az emlékszoba lehetőségeiről) vagy Arany László csak kapva kapott a kínálkozó alkalmon, hogy méltó helyre juttathatja el apja emléktárgyait. Mindenesetre Nagy Sándor református lelkésznek (az emlékbizottság alelnökének) írott válaszában egy nagyobb tárgyi hagyaték mellett apja könyvtárának egy részét is odaígéri a nagyszalontaiaknak.⁹

egy nagyobb tárgyi
hagyaték mellett
apja könyvtárának
egy részét is oda-
ígéri a nagy-
szalontaiaknak

¶ Arany László nagy lendülettel ürítette ki az akadémiai lakást, leltározta a könyveket, és a kéziratos hagyatékot rendezte. A tárgyak igen hamar eljuthattak a szülővárosba. 1885. június 6-án már meg is nyitják az emlékszobát – egyelőre a református iskola egyik termében. A megnyitón a család részéről megjelenik Arany László Szalay Gizellával (feleségével), Szél Piroska (Arany unokája, Arany László unokahúga), Szél Kálmán (Arany veje, Piroska édesapja), Ercsey Sándor (Aranyné

Arany László
és a helyiek
múzeumalapítása,
helyi kultuszépítése
új intézményi
formákkal való
kísérletezést
jelentett, nem
volt ugyanis még
mintája annak,
miképpen kell
egy költő életét
muzealizálni
és bemutatni

Arany László már
az adományozáskor
úgy rendelkezett,
hogy az ide
kerülő könyv- és
kéziratos állományt
„megbízható
egyének”
kutathassák

testvére) és mások az Ercsey-rokonságból. Jelen van Rozvány György a szalontai barátok közül, Lévy József az irodalmi barátok közül; a Magyar Tudományos Akadémia nevében Rómer Flóris, a Petőfi Társaság nevében Ábrányi Emil helyez el koszorút.¹⁰ E teremben kapott helyet az akadémiai dolgozószoba enteriőrje, Arany könyvei és ide szállított kéziratjai. Tizennégy esztendeig állt ez a kiállítás.¹¹ Fontos hangsúlyozni, hogy Arany László és a helyiek múzeumalapítása, helyi kultuszépítése új intézményi formákkal való kísérletezést jelentett. Nem volt ugyanis még mintája annak, miképpen kell egy költő életét muzealizálni és bemutatni. S talán ennek is köszönhető a meglepő gesztus, hogy Arany László a nyilvánosság előtt rejtőzködő apjának olyan oldalát mutatta meg, amit korábban csak nagyon kevesen láthattak. Ráadásul a nagyvárosi polgári enteriőrt a vidéki mezővárosban állították ki, s ilyenformán a költő személye és életformája mintegy mintaként állhatott a helyiek előtt: lám, lám, legnagyobb szülötünk mily sokra vitte.

¶ A Csonka toronyba költözés ötletét – akárcsak a múzeum létesítésének tervét – Szél Kálmán és Rozvány György is magáénak vallotta.¹² Az emlékszoba önmagában viszonylag szűkös költségvetésből is megvalósítható volt, ám Arany László adománya váratlanul gazdagabbnak bizonyult annál, mintsem az iskola egy termében lehetett volna bemutatni. Egész egyszerűen a kiállítótér szűkös volt az anyag méretéhez képest. Ráadásul Arany László már az adományozáskor úgy rendelkezett, hogy az ide kerülő könyv- és kéziratos állományt „megbízható egyének” kutathassák, s ehhez a körülmények sem voltak egyelőre adottak. A Csonka torony megszerzése és közcélokra fordítása nem volt problémamentes. A magtárnak használt romos épület magánkézben volt, ám közösségi használatba vételét a település urbanisztikai fejlesztései is alátámasztották. Az épület megvásárlására a megfelelő összeg töredéke állt csak rendelkezésre, s az sem sokat javított a helyzeten, hogy a budapesti Arany-szobor (amelyre a nagyszalontaiak is adományoztak ugyebár) pénzalapjából a leendő múzeum részére is elkülönítettek egy csekély összeget. 1893 májusában arról írt a sajtó, hogy a budapesti Arany-szobor

Bizottság által felajánlott 3500 forint egyelőre kevés lesz a kivásárláshoz, s ezért Vadnay Károly gróf Zichy Jenőhöz, a Műemlékek Országos Bizottsága elnökéhez fordult segítségért.¹³ Végül a telek végső ára 15 ezer forint lett,¹⁴ ezért az emlékbizottság kénytelen volt pénzügyi kölcsönt is igénybe venni. A szerződést 1893. július 9-én írták alá a felek.¹⁵

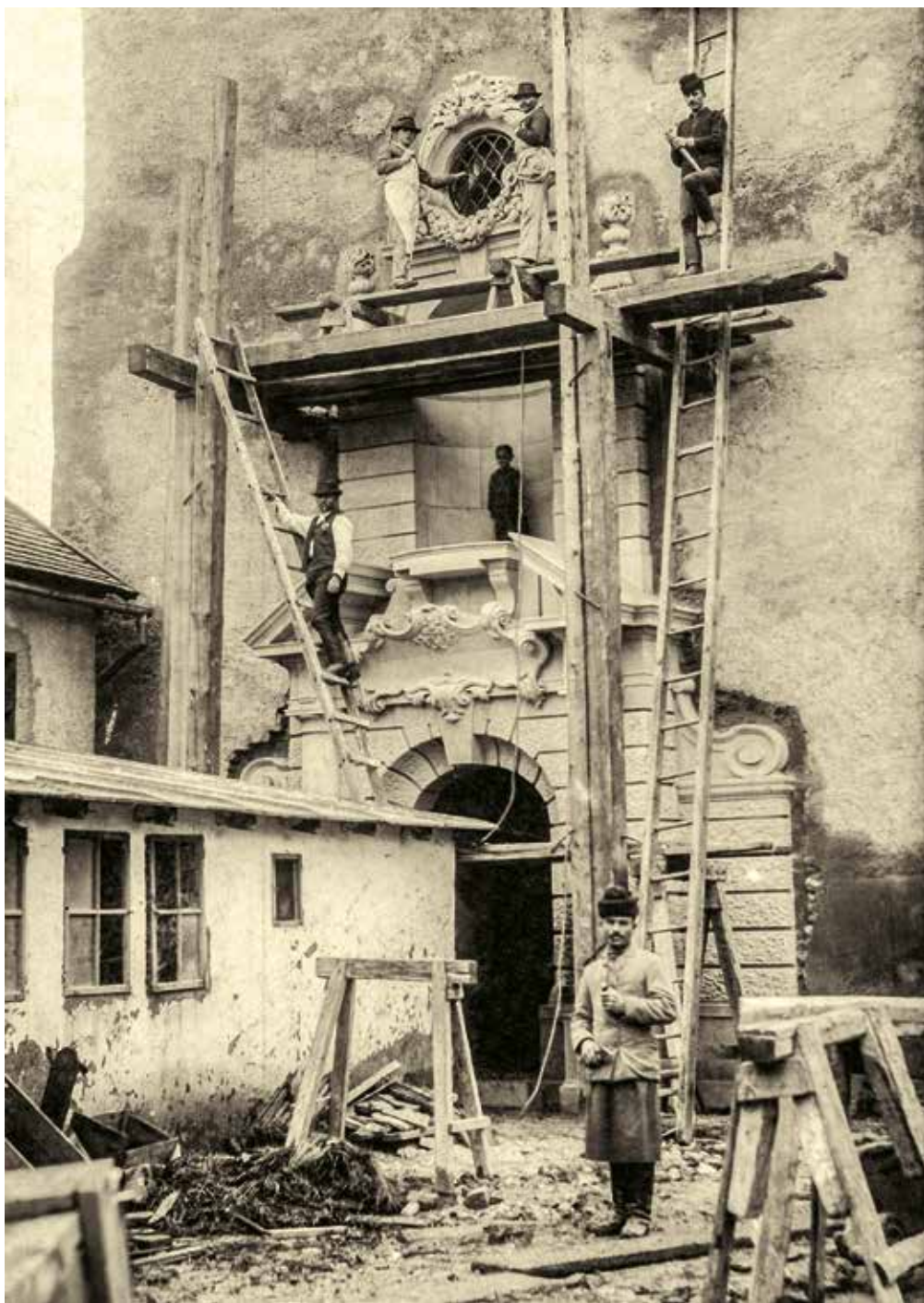
¶ Am ahhoz, hogy a szervezők pénzügyi tranzakciókat is bonyolítsanak, szervezeti formát is kellett változtatni. Így jött létre 1894. február 7-én az Arany Emlékegyesület kimondottan azzal a céllal, hogy a múzeumot a Csonka toronyba helyezték át. Megcéllozták továbbá egy hajdúkori tárlat kialakítását ugyanitt, s továbbra sem mondtak le a kisedővő intézet alapításáról.¹⁶ A felálló emlékegyesület azonban hiába indított gyűjtést, adósságait nem sikerült rendezni, s rövid távon nem látszott esélye a torony felújításának. Végül Arany László lépett ismét közbe: magára vállalta a torony restaurálásának teljes összegét, s megbízta az ekkor még csak 31 esztendő, ám sokra hivatott, historizáló építésszel foglalkozó Gyalus Lászlót a tervek kidolgozásával. A tervek kivitelezéséhez még hozzá sem láttak, amikor Arany László 1898. augusztus 1-jén váratlanul meghalt. A munkálatok azonban nem álltak le.¹⁷ 1899 első hónapjaiban Veres Károly nagyszalontai építész elvégezteti a torony külső rekonstrukcióját (március 15-én már felteszik a toronygombot, májusra az építészeti munkálatok már előre is haladnak¹⁸), augusztus 27-én pedig megnyitotta kapuit a torony.¹⁹

¶ Az ünnepségen ismét illusztris társaság jelent meg. A sort Szél Kálmán beszéde nyitotta, Lévy József szavalta el az alkalomra írott ódáját,²⁰ őt követte Rádl Ödön a Szigligeti Társaság és a Petőfi Társaság nevében,²¹ majd Szász Károly az Akadémia²² és Gyulai Pál a Kisfaludy Társaság nevében,²³ a nagyszalontai dalárda énekelt. A megnyitót követő ebéden Tisza Kálmán volt miniszterelnök ürítette poharát Aranyra (aki hajdan öcscsének, Tisza Domokosnak volt a nevelője). A Vasárnapi Ujság tudósítása szerint Gyalus László a Műemlék Bizottság képviselőjében jelent meg – s ha ez igaz is, minden bizonnyal saját terveinek megvalósulását is ellenőrizte.²⁴ A négy emeleti szint is elkészült, körkörös felfelé forduló lépcsősorral,

a felálló emlékegyesület azonban hiába indított gyűjtést, adósságait nem sikerült rendezni, s rövid távon nem látszott esélye a torony felújításának

A Csonka torony 1893-ban

a pénzsűkében
lévő Arany
Emlékegyesület
ezúttal is a család
segítette ki: Arany
Lászlóné adta
ugyanis az első
adományt,
s a későbbi gyűjtést
is előmozdította

különböző ablakformákkal, eltérő belmagasságokkal. A múzeum mégsem volt teljes még ekkor: a felső szintek építészeti-
leg álltak csak készen, még szükség volt belső munkálatokra.
A földszinten ekkoriban egy fogadótér kapott helyet, az első
emeleten pedig az akadémiai enteriőr volt látható.²⁵

¶ Az egyre kiterjedtebb tevékenységet folytató emlékegyesület
a 20. század elején egyre nagyobb ívű terveket dédelgetett.
Felkeresték Stróbl Alajost, hogy Nagyszalonta számára készí-
tsen egy újabb Arany-szobrot, megvásárolták az Arany szülő-
háza helyére épített épületet, és elkezdődött a Csonka torony
mellett az Arany-palota építése is. (Mindeközben épül az új
főtér, indul a városháza neoklasszicista épületének felhúzása,
1901-ben átadják Tóth András egész alakos Kossuth-szobrát
a főtéren.)²⁶ Egy Arany-szobor megrendelését 1903-ban dön-
tötték el.²⁷ A vállalkozás körüli dilemmákat Debreczeni Ist-
ván gyűjtötte össze:²⁸ eszerint eredetileg a Toldi térre (a főté-
rre, ma: Parcul Mare) tervezték a szobrot. Végül Szalay Imre,
a Nemzeti Múzeum igazgatója s nem mellesleg Arany László
özvegyének unokatestvére javasolta 1904. november 6-án,
hogy a Csonka torony eredetileg délre néző bejáratát (amely-
nek elérése amúgy is magánterületen keresztül történt) he-
lyezzék át a főtér irányába, s az előtte lévő földszintes épület
elbontása után, a létesülendő Arany-palota mellett legyen az
új főbejárat. Az ő ötlete volt az is, hogy az új bejárat fölött a
fal mélyítésével lehetne helyet csinálni a szobornak.²⁹ Közvet-
ve tehát ismét Arany János budapesti rokonsága mozdította
elő az eseményeket, illetve irányt is szabtak azoknak. Megte-
hették, ugyanis a pénzsűkében lévő Arany Emlékegyesület
ezúttal is a család segítette ki: Arany Lászlóné adta ugyanis az
első adományt, s a későbbi gyűjtést is előmozdította (felkér-
te például a Nemzeti Színház színészeit, hogy Nagyváradon
játékonysági estet tartsanak). A szobor tervét Stróbl Alajos
készítette, aki a kivitelezéssel (mivel számos egyéb felkérés-
nek kellett eleget tennie) fiatal, ekkor még a húszas éveit ele-
jén járó tanítványát, a tehetséges Kolozsvári Szeszák Ferencet
bízta meg. A szobor leleplezésére ismét országos ünnepség
keretében került sor 1907. szeptember 15-én. Az eseményt
ezúttal is Szél Kálmán beszéde nyitotta, ezúttal is fellépett

a nagyszalontai dalárda, s volt díszebéd is. A projekt fővédnöke, Szalay Imre leplezte le a szobrot, az Akadémiát Heinrich Gusztáv főtitkár és Alexander Bernát, a Kisfaludy Társaságot Beöthy Zsolt, a Petőfi Társaságot Baróti Lajos képviselte, megjelent gróf Tisza István (aki ekkoriban „csak” a főrendiház tagja volt, s inkább a Tisza családot képviselte), Glac Antal, Bihar megye főispánja, számos koszorút helyeztek el a torony bejáratánál.³⁰

¶ Az Arany Emlékegyesület a szoboravatás után hozzálátott további tervei végrehajtásához. 1908-ban vásárolták meg a szülőház telkén álló házat, ahová a kisdédóvó berendezését tervezték. Végül egy napközi valósult meg, amelynek üzemeltetését a város vállalta át az egyesülettől. 1912-ben épült meg eklektikus stílusban az Arany-palota (a barokk lakóházakra hajazó épület tornya a szecesszió felé mutat). A bérház alsó szintjén boltok nyíltak, a felső szinten bérlakásokat adtak ki. Az emlékegyesület innen várt olyan bevételeket, amelyek segítségével Arany János születésének közelgő centenáriumát megünnepelhették volna. Ám az ünneplés elmaradt: a háborús események miatt a nagyszalontaiak csak szűk körben emlékeztek meg nagy szülöttjükről, s az első világháborút lezáró békeszerződések új helyzetet teremtettek.³¹

¶ A Románia területére került múzeum fejlesztési lehetőségei hosszú távon „fagytak be”. Az emlékegyesület is csak 1929-ben kezdheti meg újra a munkáját. A kiállítással évtizedekig nem történik semmi: az 1. emeleten továbbra is az Arany-szoba található, a 2–3. emeleten az egymást követő ünnepek kultikus tárgyai (koszorúk, szalagok) installációja látható, a 4. emelet pedig kilátónak van megnyitva. Valamikor a két világháború között Mikó Pál magyar tanító és a múzeum kinevezett őre modern, többszintes vitrineket szerez, ezekben a költő személyes tárgyait szellősebb elrendezésben állíthatták ki.

¶ A múzeum életének intézményes változása természetesen nemcsak praktikus kérdéseket vetett fel. A többségében magyarok lakta település számára újra ki kellett találni, hogy mit is jelent a nagy nemzeti költő kultusza. S itt nem is feltétlenül a magyar nemzeti identitás kifejezésének ügye merülhetett

az ünneplés elmaradt: a háborús események miatt a nagyszalontaiak csak szűk körben emlékeztek meg nagy szülöttjükről, s az első világháborút lezáró békeszerződések új helyzetet teremtettek

újra ki kellett találni, hogy mit is jelent a nagy nemzeti költő kultusza

a Csonka torony ugyanis, amely a múzeumnak végül otthont adott, Nagyszalonta történelmének ikonikus épülete volt, afféle emlékezhelyként működött a helyiek számára

historizáló visszaállítás a történelmi sebek begyógyítását is jelentette

fel magában, hanem összekapcsolódott azzal, hogy a nagyszalontaiak miképp mesélik el saját történelmüket. A Csonka torony ugyanis, amely a múzeumnak végül otthont adott, Nagyszalonta történelmének ikonikus épülete volt, afféle emlékezhelyként működött a helyiek számára. A torony emlékeztetett a mitikus múltra (a helyiek a Toldiakhoz kötötték felépítését), a maga csonkaságában emléke volt a törökök elleni véres háborúknak (a területet többször is végigpusztították, ám a torony továbbra is emlékműként magasodott a pusztulás fölött), de emléke volt annak a traumatikus tapasztalatnak is, hogy a kiváltságolt hajdúk számára a török kiűzése a paraszti sorba való visszasüllyedést, pauperizálódást jelent (ezt Arany János családja is megszenvedte).

¶ Amikor a múzeum a Csonka toronyba költözött, az átépítésnek nem pusztán a nemzeti *gloire* kifejezése volt a célja, hanem összetettebb jelentésrétegei voltak. Egyfelől az átépítés maga volt a modernizáció ígérete. Láttuk, hogy az épület egy urbanizációs folyamat részeként lett koncipiálva. Másfelől a csonkaságban traumatikus emlékeket hordozó, traumatapasztalatokat kifejező torony historizáló visszaállítása a történelmi sebek begyógyítását is jelentette. S végül a város az emlékezet radikális átrendezésére tett kísérletet, amikor a traumatikus emlékek helyébe a traumatikus emlékeket modern irodalmi eszközökkel elbeszélő költő emlékeztét, a lokálisan létező történelmi emlékezet helyébe egy önreflexív modern történelmi tudatra emlékeztést helyezte.

¶ Mindössze néhány év telt el azóta, hogy a torony megtalálta helyét a város arculatában, amikor az első világháborút lezáró határrendezések új szituációt teremtettek. Azért fontos ezt hangsúlyozni, mivel a helyiek számára a történet, a múzeum alapításának története még egyáltalán nem zárult le – ennek a folyamatnak a következő állomása lett volna Arany 100. születésnapjának látványos megünneplése. Trianon után a múzeum egy irányba tartó értelmezési lehetősége összeomlott. Ettől kezdve ugyanis felerősödhetett az a szerepe, amely a magyar nemzeti identitás kifejezésének intézménye lehetett, ám a korábban hozzá kapcsolódó modernizációs álmok köddé váltak.

a visszabontás ötlete önmagában érdekes: egyfelől megérthető úgy is, mint a historizáló törekvések újragondolása (a múlt jele a rom, a historizáló újraépítéssel nem lehet elfedni), másfelől a város régi traumatikus emlékezetének újra előhívásaként

¶ A Csonka torony átépítése és átértelmezése a helyi, traumatikus kulturális identitás meghaladására tett modernista kísérlet volt. Jellemző, hogy amikor a helyi magyar közösséget újabb traumatikus történelmi tapasztalatok érik – jelesül az első világháborút lezáró békeszerződések után román fennhatóság alatt találják magukat –, felmerül a Csonka torony visszabontásának lehetősége. 1936-ban az Arany Emlékegyesület Héger Ferenc építésszel készített tervekkel a torony visszabontására, s azokat be is adják a városi építészeti hivatalnak.³² Hogy hol halt el az ügy – az emlékegyesület visszakozott, vagy a város volt elutasító –, most mindegy. A visszabontás ötlete önmagában érdekes: egyfelől megérthető úgy is, mint a historizáló törekvések újragondolása (a múlt jele a rom, a historizáló újraépítéssel nem lehet elfedni), másfelől a város régi traumatikus emlékezetének újra előhívásaként. A Csonka torony modernizálása a régi traumák feletti győzelmet, a gyógyulást hirdette – az új történelmi traumák azonban feltépték a régi sebeket.

¶ 1940-ben a város és vele a múzeum ideiglenesen visszakerül Magyarországhoz, ám a háborús körülmények ismét megakadályozzák a fejlesztéseket. Amikor az előrenyomuló szovjet katonák elérik Nagyszalontát, a múzeum jelentős mértékben megrongálódik. Részben a katonák, részben mások fosztogatnak a toronyban. Jellemző, hogy – néhány kivételtől eltekintve (mint például Arany emlékérméi és három ezüst babérszorúja) – jobbára nem az értékelhető műkincseket rabolták el ekkor, hanem a mindennapi életben még használható tárgyakat: a szőnyeget, az ágyneműt, a ruhákat vitték el, elszívták Arany szivarjait, megtömött pipáját (amelyet halálakor éppen csak félig szívott el a költő). A tárgyak csaknem harmada veszett oda.³³ Az Arany Emlékegyesület ekkor szűnik meg hosszabb távon.

A helyiek számára a történet, a múzeum alapításának története még egyáltalán nem zárult le – ennek a folyamatnak a következő állomása lett volna Arany 100. születésnapjának látványos megünneplése.

A kiállítás a két világháború között

csak az 1950-es lassú „olvadás” alatt, illetve a magyar–román viszony rendezése okán válhatott lehetővé a múzeum komolyabb rekonstrukciója

¶ A múzeum tárgyainak visszagyűjtését és maradék anyagának megőrzését Mikó Pál és Tordai Ferenc helyi tanárok kezdik meg. A Román Népköztársaság alatt évek telnek el, mire a múzeum ismét működni kezd, sőt infrastrukturális változások is történnek (például bevezetik a toronyba a villanyt, s a múzeum hétköznap is nyitva tud tartani). Csak az 1950-es lassú „olvadás” alatt, illetve a magyar–román viszony rendezése okán válhatott lehetővé a múzeum komolyabb rekonstrukciója.

az új muzeológiai koncepció Arany János és Nagyszalonta történetét mutatta be lineáris rendben

¶ 1956. június 1-jén a 33 esztendőes Dánielisz Endre vette át a múzeum igazgatását, aki azon nyomban hozzálátott egy új tárlat kialakításához. A maradék anyag rendezéséhez korszerű vitrineket szerzett be, s újabb (részben helytörténeti vonatkozású történeti és néprajzi, részben Aranyra vonatkozó) tárgyak begyűjtésével pótolta a hiányokat, illetve gazdagította a múzeum korábbi állományát. Az új helyzet teljesen új kiállítást kívánt, s Dánielisz meg is felelt a kihívásnak. Az új muzeológiai koncepció Arany János és Nagyszalonta történetét mutatta be lineáris rendben. A földszinten megvalósította az Arany Emlékegyesület egykori tervét, és Nagyszalonta történelmét dolgozta fel (ezt indokoltá tette, hogy ide lehetett elhelyezni a városházáról áthozott nagyméretű Bocskai-képet Éder Gyulától). Dánielisz koncepciójában ez a szint a nagyszalontai gyökereket mutatta be. Az 1. és 2. emeleten Arannyal kapcsolatos dokumentumok sora vezetett végig az életrajzon időrendben, hogy aztán a 3. emeleten az akadémiai dolgozószoba mutassa be Arany beérkezését, karrierjének csúcspontját. A 4. szinten az Arany halála utáni események bemutatása következett: itt az Arany ihlette képzőművészeti alkotásokat és a tárlókban az Arannyal kapcsolatos könyveket mutatták be. Dánielisz bátran nyúlt anyagához: amikor a Petőfivel való barátságához ért, akkor például egy 20. századi szoborral érzékeltette e kapcsolatot (Puskás Sándor szobrászművész 1957-ben készítette el művét). A tárlat hitelességét az eredeti tárgyak autentikussága szolgáltatta, s a kurátor merészen egészítette ki a hiátusokat saját, korszerű tartalommal.³⁴ Az új kiállítást, mely 2017-ig egyre romló, de változatlan állapotban állt, 1957. március 3-án nyitották meg. A reprezentatív

a tárlat hitelességét az eredeti tárgyak autentikussága szolgáltatta, s a kurátor merészen egészítette ki a hiátusokat saját, korszerű tartalommal

A múzeum igazgatója, Mikó Pál és későbbi igazgatója, Dánielisz Endre még diáksegítőként

a múzeum
rendkívül értékes
kéziratos
és könyvállománya
az Aranyra irányuló
irodalomtörténeti
kutatások számára
hozzáférhetővé
válhattak

eseményen képviseltették magukat román és magyar politikai és kulturális intézmények egyaránt.³⁵

¶ A muzeológiai koncepció fejlesztése mellett e korszak nagy eredménye, hogy – bár számos történet kering az irodalomtörténészek között arról, hogy mennyire nehéz volt konkrét lépéseket tenni – a múzeum rendkívül értékes kéziratos és könyvállománya az Aranyra irányuló irodalomtörténeti kutatások számára hozzáférhetővé válhatott.³⁶ Ez a szempont különösen azok után értékelődött fel, hogy 1945-ben, Budapest ostromakor megsemmisült az Arany-hagyatéknak az a része, amelyet Arany László nem adott át korábban.

¶ Az 1989-es romániai forradalom és a demokratikus köztársasággá alakulás viharos időszaka után az Arany János Emlékegyesület újjáalakult, és visszaigényelte korábbi ingatlanait. Hosszadalmas per vette kezdetét ekkor, mely 2016-ig blokkolta a lehetséges infrastrukturális fejlesztéseket is. Végül a Patócs Júlia vezette emlékegyesület visszakapta ingatlanjai jelentős részét (így a Csonka tornyot is), miközben az itt őrzött tárgyak a város tulajdonában maradtak, s a muzeológiai felügyeletet a Körösvidéki Művészeti Múzeum (Muzeul Țării Crișurilor) látja el Nagyváradon (Oradea, Románia).³⁷ Arany János születésének 2017-es bicentenáriumi ünnepe olyan pénzügyi helyzetet teremtett, amely lehetővé tette az Arany János Emlékmúzeum teljes állományának restaurálását és új színrevitelét.

(A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.)

Jegyzetek

- [1] Kaszap-Asztalos Emese–Sidó Anna: „Melyik talál?” Arany János életében készült képmásai. Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp. 2018, 24–25. (12. tétel).
- [2] Az ötlet születéséről lásd Dánielisz Endre: Az Arany János Emlékmúzeum története. In: uő.: *Arany-émlékek Nagyszalontán. Tanulmányok. Dokumentumok.* Kriterion, Bukarest 1984, 6–138., 226–234., itt 226.

- [3] Debreczeni István: *A nagyszalontai Arany-émlék-egyesület története 1882–1912.* Kálmán László Könyvnyomdája, Nagyszalonta 1913, 6–7.
- [4] Uo. 5–6.
- [5] Sidó Anna: „Elevenebbek a létezőeknél”. Toldi ábrázolásának kezdetei a hazai szobrászatban. In: *Önarckép álarcokban. A Petőfi Irodalmi Múzeum Arany János-kiállításának katalógusa* (főszerk.: Vaderna Gábor, szerk.: Kalla Zsuzsa–Kaszap-Asztalos Emese–Sidó Anna), Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp. 2018, 420–437., itt: 426–429.
- [6] Dánielisz: i. m. 7.
- [7] Debreczeni: i. m. 6; Dánielisz: i. m. 7.
- [8] Debreczeni: i. m. 5; Dánielisz: i. m. 7.
- [9] A kézirat lelőhelye: Muezum Memorial Arany János, Salonta, Romania (a továbbiakban: MMAJ), Dos. 93. („*En kis hazám a nagy hazában*”). *A nagyszalontai Arany János Emlékmúzeum kézirattári dokumentumai* (szerk. Rózsafalvi Zsuzsanna), Országos Széchényi Könyvtár, Bp. 2018, 259.) Kiadta: Török Zsuzsa–Zeke Zsuzsanna, Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp. 2018, 204–205.
- [10] Debreczeni: i. m. 9–12; Dánielisz: i. m. 10–11. Lévay emlékbeszédének kézirata: MMAJ, Dos. 67. (Rózsafalvi: i. m. 260.)
- [11] Az eredeti tárgyi állomány a különböző leltárakból rekonstruálható: *Az „Arany-Emlék-Szoba” leltára*, Reich Jakab Könyvnyomdájában, Nagyszalonta 1899; *Arany János emléktárgyainak leltára, amelyek 1900. évi június hó 22^{én} a „Csonka toronyban” leendő megőrzés végett küldettek*, Magyar Tudományos Akadémia, Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye (a továbbiakban: MTA KIK Kt.), Ms 4/3; *Az Arany Múzeum története és katalógusa* (szerk.: Debreczeni István) Szabadsajtó Rt. (Az Arany Emlékegyesület könyvei IV.), Szatmárnémeti [1920]. Lásd a későbbi katalógusokat: *Arany János és családja relikviái. Katalógus* (összeáll. Ratzky Rita–Thuróczy Gergely), Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp. 2009; *Az Arany család tárgyai. Tárgykatalógus* (összeáll.: Török–Zeke, 2018.
- [12] Debreczeni: *A nagyszalontai Arany-émlék-egyesület története*, i. m. 12.; Dánielisz: i. m. 12.
- [13] *Arany-szoba a Csonkatoronyban*, *Pesti Hírlap*, 15.129 (1893. máj. 11.) 10.
- [14] *A szalontai Csonka-torony*, *Vasárnapi Ujság*, 40.24 (1893. jún. 11.) 408. Dánielisz Endre 50 ezer forintról tud, lásd Debreczeni: *A nagyszalontai Arany-émlék-egyesület története*, i. m. 13–14; Dánielisz: i. m. 13.
- [15] *A Csonkatorony átvétele*, *Budapesti Hírlap*, 13.190 (1893. júl. 12.): 7.

- [16] Az alakulás idejéből való alapszabály: *A nagy-szalontai „Arany-Emlék” Egyesület alapszabályai*, Reich Jakab Könyvnyomdája, N.-Szalonta 1894. Utóbb: *A nagyszalontai Arany Emlékegyesület alapszabályai*, Székely J. Jenő Könyvnyomdája, Nagyszalonta 1914.
- [17] Az özvegy decemberben jelentette be a folytatást: *Budapesti Napló*, 3.348 (1898. dec. 18.): 8. Január elején a *Pesti Hírlap* további anyagi hozzájárulásáról is beszámol – december 14-én leközlök a kötelezettségvállalási nyilatkozatot. A szalontai csonkatorony, *Pesti Hírlap*, 21.9 (1899. jan. 9.) 6. Lásd még *A nagyszalontai csonkatorony*, *Pesti Napló*, 50.8 (1899. jan. 8.) 11.
- [18] A szalontai Arany-szoba, *Pesti Napló*, 50.132 (1899. máj. 13.) 8–9; Arany-múzeum Nagy-Szalontán, *Vasárnapi Ujság*, 46.21 (1899. máj. 21.) 355.
- [19] Az ünnep értelmezéséhez lásd Porkoláb Tibor: Veteránok a Csonkatoronyban. Gyulai Pál, Lévy József és Szász Károly az 1899. évi nagyszalontai Arany-ünnepélyen. In: *(B)Irodalom. Gyulai Pál az irodalom élén* (szerk. Ajkay Alinka–Császtvay Tünde), reciti (reciti konferenciakötetek 2.) Bp. 2018, 133–144.
- [20] Megjelent: Lévy József: Az Arany-szoba, *Akadémiai Értesítő*, 10.10 (1899): 499–501. Nem autográf kézírata: MMAJ, Dos. 61. (Rózsafalvi: i. m. 278.)
- [21] Megjelent: Rádl Ödön: *Ünnepi beszéd*, elmondotta a nagyszalontai Csonkatorony felavatási ünnepélyén 1899. évi augusztus hó 27-én, Láng József, Nagyvárad 1899.
- [22] Megjelent: Szász Károly: A szalontai csonka-torony felavatásánál, *Akadémiai Értesítő*, 10.10 (1899): 497–499. Kézírata: MMAJ, Dos. 68. (Rózsafalvi: i. m. 264.)
- [23] Gyulai beszéde: Az Arany-ünnepély Nagy-Szalontán, *Vasárnapi Ujság*, 46.36 (1899. szept. 3.) 601–602., itt: 602.
- [24] Uo.
- [25] Az eseményekről lásd Arany János, *Pesti Napló*, 50.237 (1899. aug. 27.) 1.; A Csonkatorony felavatása, *Pesti Napló*, 50.238 (1899. aug. 28.) 2–3.; Arany János emléke, *Budapesti Napló*, 4.237 (1899. aug. 28.) 2.; Arany-ünnep, *Magyarország*, 6.237 (1899. aug. 28.) 1.; A nagy-szalontai Arany-Muzeum, *Pesti Napló*, 50. 239 (1899. aug. 29.) 4.
- [26] A szobor létrehozásáról és későbbi sorsáról lásd Dánielisz Endre: A szalontai Kossuth-szobor kálváriája, *Honismeret*, 27.1 (1999) 56–60. Ennek dokumentumai: MMAJ, Dos. 337.

- [27] Arany János szobra Nagyszalontán, *Független Magyarország*, 2.418 (1903. máj. 16.) 10.
- [28] Debreczeni: *A nagyszalontai Arany-Emlék-Egyesület története*, i. m. 56–65.; Dánielisz: *Az Arany János Emlékmúzeum története*, i. m. 18–22.
- [29] Arany János-szobor Nagy-Szalontán, *Budapesti Hírlap*, 24.309 (1904. nov. 8.) 12.; Arany János szobra Nagyszalontán, *Magyarország*, 11.269 (1904. nov. 10.) 12. Fennmaradt a Szalay által sebtében felskiccelt ötlet is: MMAJ, Dos. 329. (Rózsafalvi: i. m. 265.)
- [30] Arany János szobra, *Pesti Hírlap*, 29.221 (1907. szept. 17.) 7–8.; Arany János szobra, *Ország-Világ*, 28.38 (1907. szept. 22.) 800–801.; A nagyszalontai Arany János szobor, *Tolnai Világlapja*, 7.40 (1907. szept. 29.) 1560. (Az utóbbi cikk Császár Ferencet nevezi meg a mű alkotójaként – nyilván rosszul hallotta az ismeretlen szobrász nevét a tudósító.)
- [31] E korszakról lásd Dánielisz: *Az Arany János Emlékmúzeum története*, i. m. 22–27.
- [32] A szalontai sajtóhíreket idézi Dánielisz: *A nagyszalontai sajtó tükrében Arany János és a Múzeum*, i. m. 209., 210. Az idézett cikkek: Csonkatornyot kap végre az Arany Emlékmúzeum, *Az Ujság*, 8.55 (1936. márc. 8.); Bakos Imre: Csonkatorony, *Szalontai Lapok*, 48.57 (1936. márc. 10.) A hír az országos sajtót is megjárta: Háborúskodás a híres szalontai csonkatorony körül, *8 Órai Ujság*, 22.62 (1936. márc. 14.) 9.
- [33] A veszteségekről lásd uo. 45–47.; Zeke Zsuzsanna: Arany-tárgyak közgyűjteményekben, in: *Az Arany család tárgyai*, i. m. 25–42., itt: 30.
- [34] A koncepcióról lásd [Dánielisz Endre:] Tervezet az Arany János emlékmúzeum átrendezésére, MTA KIK Kt., Ms 4514/121; Dánielisz: *Az Arany János Emlékmúzeum története*, i. m. 51–54. A külső szemlélő tekintetével: Vaszkán Gyula: *Az Arany János Múzeum átrendezése*, *Korunk*, 16.2–3. [Új folyam: 1.2–3.] (1957) 298–300.
- [35] Gábor István: Arany János emlékkiállítás, *Magyar Nemzet*, 13.37 (1957. okt. 20.) 9.; Kürtös György: Arany-ünnepség Nagyszalontán, *Útunk*, 12.10 (1957) 5.
- [36] Dánielisz Endre 1966-ig igazgatta a múzeumot. Őt követte Wagner István (1966–1969), Fábán Imre (1969–1972), Rednik Klára (1972–1976), Zuh Imre (1976–2010) és Darvasi Zoltán (2010–).
- [37] A helyzethez lásd Jankó Judit: Múzeum a Csonkatoronyban. Arany-bicentenárium Nagyszalontán [Interjú Darvasi Zoltánnal és Patócs Júliával], *MúzeumCafé*, 10.55–56. (2016. nov.–dec.) 247–260.